

when it had been dug to the moment when it was infilled was very short. The fact that fragments of the same types of terracotta pottery have been identified on different levels of the pit's infill corroborates the hypothesis that the phases of the deposition of materials into it were synchronous.

Regardless of the nature of the ritual for which the pit was used, it may be postulated that members of one or more Late Lengyel communities were present on the high bank of the Danube River, at the Balać site, in the mid-fifth millennium, where they performed a partial inhumation of a human with great care, most probably guided by an established tradition and customs. At the time of the *disintegration* of the almost entire Balkan-Anatolian complex of the Late Neolithic, i.e. at the moment when, at least judging by material remains, we become unable to trace the whole series of communities that had inhabited the territory of southeast Europe for almost a whole millennium, a ritual burial was performed at the Balać site as one of the last pieces of evidence of the presence of these communities in Srem. In the centuries that have followed, the communities of the developed Early Eneolithic inhabited that area.

Славица Ж. Крунић
Музеј града Београда
Змај Јовина 1

Slavica Ž. Krunic
Belgrade City Museum
Zmaj Jovina 1

ЗЛАТНЕ МИЊУШЕ СА УКРАСНОМ ГЛАВОМ И S КАРИКОМ ИЗ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

АПСТРАКТ: У раду је представљено једанаест римских златних минђуша, сврстаних у четири типа. Реч је о примерцима са украсном главом од полудрагог камена и са украсном главом и пречком о коју су окачени привесци. Описане су и минђуше са ажурираном украсном главом, као и по облику јединствен тип наушнице израђене у хеленистичкој традицији, са једноставном кариком и украсом од филигранске жице и драгог камена. Обрађени примерци потичу из Сингидунума и његове околине, а датовани су у II–III, па и IV век, док је минђуша израђена у хеленистичкој техници опредељена у I–II век.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: римски период, накит, златне минђуше, типологија, Сингидунум

GOLD EARRINGS WITH A DECORATIVE HEAD AND AN S-SHAPED HOOP FROM THE BELGRADE CITY MUSEUM

ABSTRACT: The study presents eleven Roman gold earrings, divided into four types. They include items with a decorative head made of semi-precious stone and items with a decorative head and a bar with hanging pendants. The described items also include earrings with an open-work head, as well as a unique type of earrings, in terms of shape, made in the Hellenistic tradition – the items with a simple hoop adorned in filigree and with precious stones. The presented items originate from Singidunum and its vicinity. They have been dated to the second to third and even to the fourth century AD, whereas the earring made in the Hellenistic tradition was dated to the first to second century AD.

KEYWORDS: Roman period, jewellery, gold earrings, typology, Singidunum

У претходна два броја *Годишњака рада Београда* публиковано је 28 златних наушница, које су подељене у осам типова и неколико варијанти.¹ Овом приликом обрађено је 11 златних минђуша (*inaures*) или њихових делова, које су за Музеј града Београда

набављене путем откупа. Три примерка из Сингидунума чине пар (кат. 1, 5 и 7). Једна минђуша је нађена у Ритопеку, и то на локалитету Водице (кат. 2). Из Салаковца је једна комплетна наушница (кат. 6), која највероватније води порекло из Виминацијума, а једна је из

1 Славица Крунић, „Типови златних минђуша у облику каричице из збирке Музеја града Београда“, *ГБ LIV* (2007): 11–30; Славица Крунић, „Типови златних

минђуша са украсном главом из збирке Музеја града Београда“, *ГБ LV–LVI* (2008–2009): 69–87.

села Ушћа код Обреновца (кат. 3). За два примерка (кат. 4 и 8) се не зна одакле потичу. Пошто се углавном ради о случајним налазима, њихово хронолошко опредељење извршено је према типолошкој анализи и поређењем са прецизније датованим аналогним примерцима. У римском добу минђуше су дуго чуване у породици; носили су их припадници бар две генерације, па се често датују у шири хронолошки распон од II до IV века, што значи да неки примерци нису обавезно касноантички, мада се сличне форме срећу и на локалитетима из IV века.

Надовезујући се на претходно публиковане наушнице, тип IX чине златне минђуше са кукицом савијеном у облику слова S.² Полудраги камен или паста код оваквих наушница само су причвршћени за кукицу или леже у фасунгу фиксираном за њен крај.³ Овом типу припада пар наушница откривен у гробу бр. 13 на локалитету у Улици мајке Јевросиме бр. 47 (кат. 1, сл. 1), код кога је камен фиксиран помоћу жичаних кракова, који га придржавају.

Две правоугаоне плочице формиране су у облику крста и причвршћене су за доњи крај S карике, а на крајевима су украшене гранулом. На простору ових гробова нађене су монете цара Аурелијана, које пружају поуздан *terminus post quem* за датовање типа IX.⁴ Њему припада и минђуша из Ритопека, са локалитета Водице. На доњи крај њене S карике навучена је само једна плочица, која има спирално намотане крајеве украшене двоструким жлебом (кат. 2). На једном крају, изнад спиралног завршетка налази се рупица. Камен на овој наушници, који данас недостаје, био је кружан и зеленкасте боје.⁵

Минђуше овог типа, једноставне конструкције, јављају се на некрополама Виминацијума, у гробовима из раног II века. У употреби су биле до краја III века, а биле су присутне и у IV веку.⁶ У Виминацијуму је до сада нађен 21 примерак, и то у 18 гробова.⁷ У Народном музеју у Београду чувају се наушнице овог типа које потичу из Охрида, Виминацијума и са непознатог налазишта.⁸ Познате су и из Аквинкума

2 Stefan Pop-Lazić, „Nekropole rimskog Singidunuma“, *Singidunum* 3 (2002): G-190, sl. 21/2, у даљем тексту (Pop-Lazić, „Nekropole rimskog Singidunuma“); Јован Тодоровић, Владимир Кондић и Марија Бирташевић, „Археолошка налазишта у Београду и околини“, *ГМГБ* III (1956): 80–82, сл. 17, у даљем тексту (Тодоровић и др., „Археолошка налазишта“).

3 Ивана Поповић, *Римски накити у Народном музеју у Београду*, II *Златни накити* (Београд: Народни музеј, 1996), 25, тип VIII, ½, у даљем тексту (Поповић, *Златни накити*).

4 Тодоровић и др., „Археолошка налазишта“: 81.

5 Владимир Кондић, „Антички Ритопек“, *ГМГБ* IV (1957): 42, сл. 10, у даљем тексту (Кондић, „Антички Ритопек“).

6 Љубица Зотовић, „Типолошка анализа минђуша

од сребра из римских радионица Виминацијума“, у *Радионице и ковнице сребра*, ур. Ивана Поповић и др. (Београд: Народни музеј, 1995), 236–237 (тип VI), у даљем тексту (Зотовић, „Типолошка анализа“); Драгана Спасић, „Римске наушнице из Народног музеја у Пожаревцу“, *Viminacium* 8–9 (1994): 76, кат. 6 – непознати локалитет, кат. 7 – локалитет Чаир и некропола Пећине, у даљем тексту (Спасић, „Римске наушнице“); Поповић, *Златни накити*, кат. 69.

7 Љубица Зотовић, „Типолошка анализа“, 237 и табеларни приказ.

8 Ивана Поповић, *Касноантички и рановизантијски накити од злата у Народном музеју у Београду* (Београд: Народни музеј, 2001), 88, кат. 45, сл. 23, кат. 46 и 47, у даљем тексту (Поповић, *Касноантички и рановизантијски накити*).

и подељене су у две варијанте: са две плочице које придржавају хексагоналну перлу или само са једном плочицом.⁹ Примерак из Британског музеја има омчу провучену кроз камен, а датован је у II–III век, док је код налаза из Мајнца, опредељеног у III–IV век, камен прихваћен жичаним крацима на крају кукице.¹⁰ Новцем Галијена датоване су наушнице овог типа у Интерциси, које представљају гробни прилог, а идентичне су нађене у Салони, док се у Аквинкуму везују за IV век.¹¹ Горња граница за датовање случајних налаза је прва половина IV века, а поменути период од средине III до првих деценија IV века могао би се сматрати хронолошким оквиром за минђуше овог типа. Исто мишљење има и А. фон Ротлоф, који је овакве минђуше описао као тип 7.¹²

Пар минђуша овог типа, и то као гробни прилог, нађен је у Сеони, а има призматично обрађену перлу од зелене пасте. Датован је у широк период, од раног II до прве половине IV века.¹³

Идентично су хронолошки опредељене и наушнице из Виминацијума, од којих је пар са омчом¹⁴ провученом кроз камен у облику шестостране призме сличан нашем пару из Сингидунума. Поменути налази из Виминацијума су гробни прилог са некрополе Пећине, а овакве минђуше нађене су и на локалитету Чаир.¹⁵ Због осталих гробних прилога, наш пар из Сингидунума (сл. 1) определили смо у средину III века.

Тип X представља минђуша нађена у селу Ушћу код Обреновца. На једном крају S карике налази се украсна глава. Укрштене траке на њеној задњој страни су на средини залемљене за основну карику минђуше и служиле су за придржавање камена. Глава је украшена геометријским орнаментом у техници проламања. У њеној средини је правоугаони отвор у који је уметнут ваљкасти камен зелене боје (смарагд), причвршћен помоћу златне жице провучене кроз два мала отвора (кат. 3, сл. 3).

У типологији И. Поповић, овакве минђуше припадају типу IX, варијанти

9 Annamária Facsády, „Aquincumi Fülbevalók“, *Budapest Régiségei* XL (2007): 54, kép. 10, típus V a, kép. 10, 11, típus Va. B, у даљем тексту (Facsády, „Aquincumi Fülbevalók“).

10 William F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities* (London: British Museum, 1911), 304, Nr. 2638, Pl. LV/2638, у даљем тексту (Marshall, *Catalogue of the Jewellery*); Barbara Deppert-Lippitz, *Goldschmuck der Römerzeit im Römische-Germanischen Zentralmuseums* (Mainz: RGZ, 1985), cat. 77, Taf. 32/77, у даљем тексту (Deppert-Lippitz, *Goldschmuck der Römerzeit*).

11 Ester Vágó and István Bóna, *Die Gräberfelder von Intercisa. I Der spätromisch Südostfriedhof* (Budapest: Akademiai Kiado, 1976), Taf. XL, 6; T. XVII, 8, 9; Zrinka Buljević i dr., „Artes minores Salonae Christianae“, in *Salona christiana*, ur. Emilio Marin (Split: Arheološki

muzej, 1994), 243, kat. 2–4, у даљем тексту (Buljević i dr., „Artes minores“); Facsády, „Aquincumi Fülbevalók“: 54, и то првенствено важи за тип Vb, 3. ábra.

12 Andrea Rottloff, „Der Grabfund von der Blauen Kappe in Augsburg“, in *Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag*, ed. Claus Dobiak and Klaus Leidorf (Espelkamp: Internationale Archäologie, 1995), 373, Abb. 8, Typ 7, у даљем тексту (Rottloff, „Der Grabfund“).

13 Поповић, *Златни накити*, кат. 71; Бебина Миловановић, *Налази наушница у римским провинцијама на џериџорији Србије* (Београд: Археолошки институт, 2007), тип IX а, кат. 421, IX, 136, у даљем тексту (Миловановић, *Налази наушница*).

14 Поповић, *Златни накити*, тип VIII, 1/1, кат. 69; Миловановић, *Налази наушница*, тип IX а, кат. 416; T. IX, 134; T. XIV, 190.

15 Спасић, „Римске наушнице“: 76–77, кат. 7.

1, и датују се у III век.¹⁶ Имају украсну главу у облику розете, а примерци из Народног музеја у Београду потичу са непознатог налазишта.¹⁷ У типологији Љ. Зотовић, минђуше овог облика из Виминацијума опредељене су у тип VI, а по Б. Миловановић у тип XII с.¹⁸ Украс од троуглова изведених проламањем или утискивањем присутан је и на композитној огрлици састављеној од медаљона и сегмената златног лима, откривеној у Шаркамену.¹⁹

Типу XI припадају четири наушнице (кат. 4, 5, 6), од којих две чине пар (кат. 5, сл. 5). Овај тип, за који је карактеристична карика савијена у облику слова S, поделили смо у три варијанте. Наушница непознатог места налаза (кат. 4, сл. 4) припада првој варијанти. На доњи део њене S карике залемљена је плочица са стањеним крајевима, која носи дугуљасто лежиште. Да ли се у њему некада налазио камен, не знамо. Описани део је помоћу рупица на лежишту можда био везан за залемљену плочицу и представљао хоризонталну пречку. Директне аналогije за ову наушницу нисмо нашли. Очувани део

може да одговара типу VIII, варијанти 2/1, у типологији И. Поповић.²⁰ Минђуше овог типа из гробова на виминацијумским некрополама И. Поповић датује у период II–III века.²¹

Наша наушница са непознатог налазишта (кат. 4) можда такође припада типу VIII, као и примерак из Аквинкума, по типологији А. Фацсади, који поред хоризонталне пречке има и два привеска, а датован је у III век.²² Златна минђуша из Салоне опредељена у III–IV век има украсну главу у облику цвета са перлом од гранита у центру.²³ За наш примерак је везује хоризонтална пречка у облику трапеза, испод које су viseћи елементи. Још један примерак из Салоне има глатку кружну главу, хоризонталну пречку и два привеска испод ње.²⁴ Наушнице из Салоне наводимо због постојања рупица на попречном делу, које су могле да носе привеске, као и на нашем примерку.

Следећу варијанту овог типа представља пар наушница из Сингидунума, нађен у гробу зиданом опеком, у Буковичкој улици бр. 88.²⁵ На крају S карике залемљена је украсна глава у

16 Поповић, *Златни накит*, 28.

17 Ibid., кат. 89–91.

18 Зотовић, „Типолошка анализа“, 236–237, тип VI; Миловановић, *Налази наушница*, кат. 470, Т. X, 157.

19 Ivana Popović and Miodrag Tomović, „Golden jewellery from the imperial mausoleum at Šarkamen, (Eastern Serbia)“, *Antiquité Tardive* 6 (1998): 298–305, Fig. 16, 19, 20a.

20 Поповић, *Златни накит*, 25.

21 Зотовић, „Типолошка анализа“, 236–237, тип VI; Миливоје Величковић и Јелена Ранков, *Виминацијум, главни град римске провинције Горње Мезије* (Београд: Народни музеј, 1980), кат. 7, са локалитета Пећине.

22 Facsády, „Aquincumi Fülbevalók“: 55, kép. 16, típus VIII.

23 Buljević i dr., „Artes minores“, кат. 5.

24 Ema Višić-Ljubić, „Naušnice“, у *Longae Saloniae I–II*, ur. Emilio Marin (Split: Arheološki muzej, 2002), 219, кат. 3, у даљем тексту (Višić-Ljubić, „Naušnice“).

25 Dragoljub Bojović, „Singidunum, Bukovička ul. br. 88 – vila rustika“, *AP* 19 (1977): 156–157; Драгољуб Бојовић, „Римски накит“, у *Накит из збирки Музеја града Београда*, ур. Радмила Антић (Београд: Музеј града Београда, 1981), 84, кат. 117, у даљем тексту (Бојовић, „Римски накит“); Pop-Lazić, „Nekropole rimskog Singidunuma“: sl. 21/1; Славица Крунић, „Накит“, у *Музеј града Београда*, ур. Бојан Ковачевић (Београд: Музеј града Београда, 2003), сл. 42 доле, у даљем тексту (Крунић, „Накит“).

26 Поповић, *Златни накит*, 27.

облику цвета са осам латица, а за доњи део цвета данас оштећена хоризонтална украсна плочица, на којој су очувана два привеска окачена на петље залемљене на њеној задњој страни (кат. 5, сл 5). Овај облик минђуша припада типу VIII, варијанти 2а/4, у типологији И. Поповић,²⁶ који има кружни или овални фасунг, а испод њега траку за качење жичаних привезака. Наш пар се разликује од описаног типа јер украсну главу, уместо фасунга, представља плочица у облику цвета од златног лима, која је карактеристична за тип VI, варијанту 2, код И. Поповић.²⁷ Такве наушнице са некропола Виминацијума, осим украсних глава у облику розете од искуцаног лима, могу имати и главу од једне или више перли или у виду плочице формиране обрезавањем лима и украшене пробијањем. Описани примерци се у Виминацијуму датују од раног II века и имају продужену употребу чак и у IV веку.²⁸ На некрополи у Сочаници (*Municipium DD*) нађена је златна наушница са украсном главом у облику цвета и привеском у виду сузе украшене урезима, која је датована у II век.²⁹ Низ описаних и комбинованих елемената на нашем пару наводе да га определимо у посебну варијанту нашег типа XI.

Аналогије смо нашли на примерку из Вигенсбаха код Кемптена, са главом

у облику петолатичног цвета и жичаним привеском са перлом, датованом у прву половину III века. У Бугарској су овакве минђуше опредељене у тип II, варијанту 4, по Русевој-Слокоској, без обзира да ли су у облику цвета са каменом у средини, у виду розете са троугластим отворима или виновог листа. Сва три наведена примерка имају по три привеска окачена на хоризонталну пречку.³⁰ Прва два су гробни прилози, и то из Рацијарије и Сексагинте Присте, док је трећи случајан налаз из Доње Ораховице, а сви су датовани у III век. Р. Хигинс овај облик и тип минђуша са привесцима и хоризонталном пречком датује у шири период од I до III века.³¹

Трећу варијанту представља наушница из Салаковца, набављена за Музеј града Београда путем откупа (кат. 6, сл. 6). Највероватније се ради о минђуши пореклом из Виминацијума. Ова варијанта има украсну главу која је за крај основне S карике фиксирана помоћу две укрштене траке на задњој страни. Други крај карике савијен је у облику мале петље. На средини нашег примерка налази се бисер. Глава минђуше израђена је у техници ажурирања (*opus interrasile*), а украшена је низом троугластих отвора изнад којих је мотив пелте, док је њен руб био изрезан као низ цветних латица. Испод украсне главе је хоризонтална трака прих-

27 Ibid., 24, кат. 66; Миловановић, *Налази наушница*, тип VIII с, кат. 414, Т. VIII, 124.

28 Зотовић, „Типолошка анализа“, 236–237.

29 Слободан Фидановски, „Сочаница“, у *Археолошко بلايو Косова и Метохије: од неолита до раног средњег века*, ур. Драгослав Срејовић (Београд: Галерија САНУ и Музеј у Приштини, 1998), кат. 277, у даљем тексту (Фидановски, „Сочаница“).

30 Ljudmila Ruseva-Slokoska, *Roman jewellery: a collection of the National Archaeological Museum – Sofia* (Sofia: National Archaeological Museum, 1991), Cat. 54, 52, 55, у даљем тексту (Ruseva-Slokoska, *Roman jewellery*).

31 Reynold Higgins, *A Greek and Roman Jewellery* (London: British Museum, 1961), 181, 185, No. 10, Tab. 54 G, C.

ваћена помоћу две вертикалне траке, која носи три алке за привеске. На средини висећих елемената налази се мања кружна касета, тј. фасунг, у коју је смештен камен црвене боје (рубин).

Општа карактеристика овог типа и његових варијанти је глава минђуше кружног облика, са рубом украшеним флоралним мотивима изведеним резањем, урезивањем, жлебљењем, проламањем и ажурирањем. Украсна глава има облик розете, а на њеној средини је правоугаоно или кружно поље са лежиштем за камен. Љ. Русева-Слокоска сматра да су поменуте технике дошле са истока, највероватније из Сирије, током II–III века.³² Карактеристична је и хоризонтална пречка која носи привеске. Пар минђуша из музеја у Мајнцу има профилисане и богато ажурисане попречне греде са залемљеним алкицама и висуљцима, слично нашим примерцима из Сингидунума (кат. 5) и Салаковца (кат. 6).³³ Описана варијанта одговара типу IX, варијанти 1a/3, у типологији И. Поповић, а привесци можда и варијанти 1a/2 истог типа, карактеристичној за III век.³⁴ Слични, аналогно датовани примерци чувају се

у музејима у Мајнцу и Каселу, као и у Британском музеју.³⁵ По А. фон Ротлофу, овакве минђуше припадају типу 6; јављају се почетком II и трају до средине III века, а познате су као „берета тип“ (*a baretta*).³⁶ У Аквинкуму су опредељене у тип X и датоване су у крај II и прву половину III века.³⁷

Описане варијанте се јављају већ у I веку п.н.е., као производ кампанских радионица, одакле се шире по целом Царству. Највећу популарност имале су у доба Флавијеваца, а трајале су и у касноцарском раздобљу.³⁸ Наушнице нашег типа XI могу бити и са неукрашеном главом и тада се датују у дужи период од I до III века.³⁹ Њихове штитасте главе су техником проламања украшене најчешће мотивом троуглова и пелти. Све варијанте овог типа познате су из Виминацијума и Наисуса, као и са непознатих локалитета, данас у Народном музеју у Београду, и из Сребренице, а сви примерци припадају III веку.⁴⁰ Наушнице из Сурдука, Сремске Митровице и Винковаца испод штитасте украсне главе имају попречну греду о коју су окачена два до четири привеска.⁴¹ Минђуше сличног облика

32 Ruseva-Slokoska, *Roman jewellery*, 31.

33 Deppert-Lippitz, *Goldschmuck der Römerzeit*, Cat. 73, Taf. 30/73, 31/73.

34 Поповић, *Злаћни накити*, 29, кат. 94.

35 Deppert-Lippitz, *Goldschmuck der Römerzeit*, Cat. 76; Kassel F. Naumann, *Antiker Schmuck* (Kassel: Staatliche Kunstmuseum, 1980), Cat. 94; Marshall, *Catalogue of the Jewellery*, 307, Pl. LV, 2665.

36 Rottloff, „Der Grabfund“, 371–386, Abb. 8, typ 6.

37 Facsády, „Aquincumi Fülbevalók“: 55–56, kép. 18, típus X.

38 Вишић-Љубић, „Наушнице“, 219.

39 Marshall, *Catalogue of the Jewellery*, 304–305, 308, T. LV, 2643, 2650, 2652 (neukrašene glave), 2672–2673,

2670.

40 Миловановић, *Налази наушница*, тип XII, с 1, кат. 477, Т. X, 159, кат. 479; Т. XI, 161; Т. XVI, 198; Aleksandar Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji* (Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 1978), 38, кат. 1, sl. 60, у даљем тексту (Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji*); Поповић, *Злаћни накити*, кат. 97 и напомена 141, 142, 143 и 144; Nada Miletić, *Nakit u BiH od kasne antike do novijeg doba* (Sarajevo, Zemaljski muzej, 1963), 26, кат. D 50.

41 Željko Demo, „Skupni nalaz novca i nakita 3. stoljeća iz Bušetine kraj Virovitice“, *Podravski zbornik* (1981): T. II/36; T. III/1–2, у даљем тексту (Demo, „Skupni nalaz novca“).

из Плевена, Арчара и Софије редовно се датују у III век. Налаз из Доброг Дола у околини Скопља показује да се наш тип XI среће и на почетку IV века, док је пар из Ниша опредељен у III век.⁴² Описани орнаменти на украсним главама улазе у употребу средином или у другој половини II века, а у III веку достижу широку распрострањеност.⁴³ Ниједна наведена аналогија нема хоризонталну пречку која је на крајевима исечена и подсећа на два раздвојена листића, као што је случај код наших примерака (сл. 5–6).

Овај тип минђуша, са или без привезака на попречној плочици, јавља се у гробним целинама и оставама накита из II–III века. Изгледа да су све његове варијанте истовремене. То показује примерак са хоризонталном пречком, нађен с новцем Александра Севера на локалитету Градина код Сребренице, као и минђуша без плочице из Пожаревца, откривена с новцем Каракале.⁴⁴ Привесци на нашој минђуши (сл. 6), који у центру имају фасунг и убачени камен, одговарају привесцима из Рибнице и Бригеџија, али и из Сиска.⁴⁵

Изузетан је пар златних наушница из Београда, без ближних података о месту налаза.⁴⁶ Овакав облик до сада није био познат из Горње Мезије, па смо га зато определили у тип XII (кат. 7, сл. 7). Основна карика је од једноставно савијене кружне жице, која је у доњем делу

искуцана како би на њу била залемљена украсна глава. Да би карика могла да се затвори, на задњој страни главе налази се мала петља, која је придржавала други крај карике. Глава минђуше је у облику сузе са профилисаним ивицама, чији је крај кружно обликован. Украшена је са два лежишта за полудраги камен, од којих доње има и нарецкани фасунг за придржавање камена, у овом случају црвеног кварца. Око целе главе аплицирана је тордирана филигранска жица, која додатно украшава наушницу. Најближу аналогију нашли смо на примерку који се чува у Британском музеју, у Кастелани колекцији,⁴⁷ који је познат као минђуша слепоочничарка с привеском. Њен доњи део је украшен композитним украсом од низа ситних перли, који подсећа на воће, и има идентично нарецкану ивицу за придржавање драгог камена као на нашем налазу. Нажалост, овај примерак није датован, али по свим елементима припада раним минђушама, карактеристичним за I и II век.

Минђуше чија је глава обликована на овај начин често имају и додатни viseћи украс у облику Ерота. Њихово украшавање изведено је у сиријско-римском стилу, распрострањеном у I и II веку, а под јаким утицајем хеленизма.⁴⁸ Глави на нашем пару (сл. 7) идентична је украсна глава на пару минђуша откривеном у Јерусалиму, који је да-

42 Поповић, *Златни накит*, 27, напомена 126; Јовановић, *Nakit u rimskoj Dardaniji*, kat. 2 (из Доброг Дола), kat. 1, sl. 60 (из Ниша).

43 Ruseva-Slokoska, *Roman jewellery*, Cat. 52 (tip II, varijanta 4).

44 Demo, „Skupni nalaz novca“: 219.

45 Ibid., 219, T. II/34.

46 Бојовић, „Римски накит“, кат. 124.

47 Marshall, *Catalogue of the Jewellery*, 303, T. LV, 2629.

48 Elena Neva, *Ancient jewellery of the Middle East*: <http://www.kunstpedia.com/articles/329/3/Ancient-jewelry-of-Muddler-East/> Page 2.html

тован у хеленистички период, односно у III–I век п.н.е. Аутор Е. Нева указује да код оваквих минђуша глава у облику диска и црвени камен, често смештен у касету у виду розете, представљају симбол сунца и универзума. Ероти као висећи елементи су мотив који се јавља у хеленизму, од IV до II века п.н.е.⁴⁹

Типолошки неопредељена су два висећа елемента са непознатог налазишта (кат. 8, сл. 8).⁵⁰ Ради се о шупље ливеним привесцима у облику сузе или капи, са лоптицом на доњем делу, састављеном од две половине спојене на бочним странама. На горњем делу се налазе две каричице, којима су ови привесци качени на основну карикку или украсну главу минђуше. Каричице су израђене од искуцане жице и накнадно залемљене за привеске. Слични привесци, али у облику шишарке, нађени су у гробу на некрополи Мала Копашница и датовани су у II–III век, док је у II век опредељена минђуша са такође крушколиким привеском из Сочанице.⁵¹ Привесци у облику капи вероватно потичу из источномедите-

ранских радионица, у којима је била оживљена хеленистичка традиција. Најстарији датован пар минђуша са S кариком и капљичастим лоптицама од златног лима, датован у I век, нађен је на некрополи у Незакцију, а слични су привесци и на минђушама из Помпеја.⁵² Пар наушница са привесцима крушколиког облика и глатке површине потиче из Салоне, а опредељен је у II–III век.⁵³ Идентичан привезак налазимо на минђуши из Народног музеја у Београду, датованој на почетак V века, док су примерци звонастог облика из Ремезијане и Нишке Бање датовани у IV век.⁵⁴ Овакви висећи елементи познати су из Бешке, Токода, Интерцисе и Трицијана.⁵⁵ Наушнице са пирамидалним привеском из Аквинкума датоване су у III–IV век.⁵⁶ Крушколики привесци идентични нашим јављају се на минђушама нађеним у гробу у Тартоси (Сирија), које су датоване у период од II до III века.⁵⁷ У Историјском музеју Србије чува се пар златних минђуша са непознатог локалитета, датован у IV век,⁵⁸ који има исте такве шупље ливе-

49 Ibid., Page 3. html

50 Бојовић, „Римски накит“, кат. 125.

51 Јулијана Пешић, „Златни накит из римске некрополе у Малој Копашници“, *Лесковачки зборник XXXV* (1995): 29–30, кат. 14, сл. 14; Миловановић, *Налази наушница*, тип X b, кат. 445, Т. X, 145; Фидановски, „Сочаница“, кат. 277.

52 Vesna Girardi-Jurkić i Kristina Džin, „Značaj rimskih nekropola u Istri“, u *Sjaj antičkih nekropola Istre*, ur. Kristina Mihovilić (Pula: Arheološki muzej Istre, 2003), 127–128, kat. 76; Edmond Pottier, „Inaures“, in *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines III*, ed. Charles Darenberg and Edmon Saglio (Paris: Librairie Hachette, 1900), 440–447, Fig. 4022.

53 Višić-Ljubić, „Наушнице“, 221, kat. 13.

54 Поповић, *Касноантички и рановизантијски накит*,

кат. 50; Jovanović, *Nakit u rimskoj Dardaniji*, 35, kat. 14, sl. 67, kat. 15, sl. 67 a.

55 Мирјана Маријански-Манојловић, *Римска некропола код Бешке у Срему* (Нови Сад: Музеј Војводине, 1987), 52–53, Т. XXXIII, 54 (са новцем Константина и Констанција); Поповић, *Касноантички и рановизантијски накит*, 130, kat. 50 и наведене аналогије.

56 Facsády, „Aquincumi Fülbevalók“: 55–56, 3 ábra, típus III b.

57 Marshall, *Catalogue of the Jewellery*, Pl. LII, No. 2406.

58 Петар Поп-Лазич, „Из археолошке збирке Историјског музеја Србије“, *Зборник Историјског музеја Србије 8–9* (1972): Т. IV, сл. 12; Драгослав Срејковић, ур., *Римски царски трагови и палате у Србији* (Београд: Галерија САНУ, 1993), kat. 125.

не привеске у облику сузе. По свему судећи, пар дугуљастих јагода из Музеја града Београда може такође да се определи у крај III или у IV век.

Типолошко-хронолошка анализа и предложена типологија свих златних минђуша из збирке Музеја града Београда свакако допуњују типологије И. Поповић, Љ. Зотовић и Б. Миловановић, везане за територију Горње Мезије. Технике примењене на овим минђушама су ливење, пресовање, искуцавање, резање, бушење и лемљење. Осим њих, код појединих типова коришћене су и друге технике украшавања. Тако се код типа IX јавља гранулација, а код типа XI проламање и резање, док су примерци типа XII додатно украшени танком тордираном жицом у техници филиграна.

У златном накиту из III века поменуте технике заузимају значајно ме-

сто, поготово комбинација пресовања и проламања. Минђуше са S каричицом, односно њихове украсне кружне главе, најбоље показују примену поменутих техника. Главе су различите, често формиране у облику розете, круга, квадрата или су шестоугаоне. Мотиви изведени проламањем су разноврсни: троуглови, пелта, полумесечасте, кружни или полукружни, као и отвори у виду омеге. Уметањем драгог и полудрагог камења, бисера или стаклене пасте у центар оваквих украсних глава постигана је комбинација колорита злата и најчешће црвеног или зеленог камена.

На основу наведених аналогича, наши примерци су датовани у период од краја II до краја III века, са изузетком једног примерка који највероватније потиче из IV века.

КАТАЛОГ

1. Минђуша, инв. бр. AA/697, 698, сл. 1
Златна жица и лим, полудраги камен; ливење, савијање, искуцавање, лемљење, гранулација, резање, бушење
III век
Београд, локалитет: Мајке Јевросиме бр. 47, гробница бр. 13
Висина: 24 mm; ширина: 13 mm; појединачна тежина: 3,95 и 4,34 g
Пар златних минђуша са S кариком која се на задњој страни завршава малом петљом. Жица од које је израђена карика је кружног пресека и на крају стањена. За други крај карике залемљене су две плочице постављене у облику крста, на чијим се крајевима, у средини, налази по једна гранула. Плочице придржавају шестоугаоне перле од зеленог камена.
Публиковано: Тодоровић и др., „Археолошка налазишта“: 80–82, сл. 17; Pop-Lazić, „Nekropole rimskog Singidunuma“: G–190, sl. 21/2.
2. Минђуша, инв. бр. AA/1649, сл. 2
Златна жица и лим; ливење, савијање, искуцавање, лемљење
Ритопек (*Castra Tricornia*), локалитет Водице, случајни налаз, откуп
III век
Висина: 24 mm; ширина: 20 mm; тежина: 0,94 g

- Алка од жице кружног пресека, савијена у облику слова S. Један њен крај савијен је у петљу, а на други је навучена правоугаона плочица са спирално увијеним крајевима, украшеним троструким вертикалним линијама груписаним у парове. Камен, који данас недостаје, био је кружан и зеленкасте боје.
Публиковано: Кондић, „Антички Ритопек“: 42, сл. 10.
3. Минђуша, инв. бр. AA/2389, сл. 3
Златна жица и лим, стаклена паста; ливење, савијање, искуцавање, лемљење, резање, проламање
Ушће, случајни налаз, откуп
III век
Висина: 31 mm; ширина: 16 mm; тежина: 1,14 g
Карика S облика носи кружно моделовану плочицу, у чијем центру је правоугаони отвор у коме се налазила ваљкаста зелена перла. Перла је навучена на танку жицу и провучена кроз две рупице на украсној глави. Кружна глава има низ отвора у облику троуглова, а уз саму њену ивицу утиснут је мотив у виду троуглова. Карика је помоћу две крстасто постављене траке на задњој страни аплицирана на украсну главу. Траке су залемљене уз ивицу главе минђуше.
Публиковано: Бојовић, „Римски накит“, 84, кат. 119.

ЗЛАТНЕ МИЊУШЕ СА УКРАСНОМ ГЛАВОМ И S КАРИКОМ

4. Минђуша, инв. бр. AA/1635, сл. 4
Златна жица и лим; ливење, савијање, искуцавање, лемљење, резање
Непознато налазиште, случајни налаз, откуп
III век
Висина: 37 mm; ширина: 22 mm; тежина: 3,15 g
Минђуша са већом кариком S облика, од дебље жице. Један крај карике завршава се малом петљом. За други крај је залемљен део од лима, који је носио украсну главу чији су крајеви сужени и савијени унапред. На крајеве је качено овално лежиште, чије дуже стране имају по две перфорације.
Није публикувано

5. Минђуша, инв. бр. AA/1763, 1764, сл. 5
Златна жица и лим, стаклена паста; ливење, савијање, искуцавање, лемљење, резање, проламање
Београд, локалитет: Буковичка улица бр. 88, гроб зидан опеком
II–III век
Висина: 43 mm; ширина: 19 mm; тежина: 2,72 и 249 g
Пар минђуша са S кариком, главом у облику цвета и висећим деловима. Карика је залемљена за задњу страну главе, чији

цвет има осам латица, а у центру плитко удубљено кружно поље. За доњи део главе залемљена је правоугаона плочица профилисаних крајева, сада оштећена. За њену задњу страну залемљене су плочице које се завршавају петљом, о које су окачени привесци. На свакој наушници очувана су само по два привеска. Сваки од њих има алку и купасто проширено тело завршено тањом жицом, која је на крају савијена у петљу.

Публиковано: Бојовић, „Римски накит“, 84, кат. 117; Поп-Лazić, „Nekropole rimskog Singidunuma“: G–227, сл. 21/1; Крунић, „Накит“, сл. 42.

6. Минђуша, инв. бр. AA/2641, сл. 6
Златна жица и лим, бисер, стаклена паста; ливење, савијање, искуцавање, лемљење, резање, проламање
Салаковац, случајни налаз, откуп
III век
Висина: 35 mm; ширина: 29 mm; тежина: 3,24 g
Минђуша са S кариком чија је задња страна залемљена за две крстасто постављене плочице. Глава минђуше има облик цвета у чијем је центру овални отвор у коме се налази бисер. Кроз бисер је провучена танка жица, којом је спојен са украсном главом.

Глава је богато украшена мотивима пелте и троугловима изведеним проламањем, а завршава се са дванаест латица. На њен доњи део надовезује се хоризонтална пречка са алкама које носе привеске. Пречка има профилисане крајеве и централни део. Алке су израђене од плочица и залемљене су за пречку. На сваком привеску налази се кружна касета у коју је уметнут камен или стаклена паста црвене боје. На жици, изнад и испод касете је по једно кружно задебљање.

Публиковано: Бојовић, „Римски накит“, кат 116.

7. Минђуша, инв. бр. АА/2534, сл. 7
Златна жица и лим, стаклена паста; ливење, савијање, искуцавање, лемљење, резање, тордирање, филигран
Београд, општина Стари град, случајни налаз, откуп
I–II век
Висина: 26 mm; ширина: 7 mm; тежина: 0,70 и 0,66 g
Пар минђуша са једноставном кариком кружног пресека, која се завршава петљом. Део карике за коју је залемљена украсна глава је искуцан и има омчу. Украсни висећи део главе има профилисане бочне стране и полукружни за-

вршетак. На глави се налазе два кружна отвора за уметање полудрагог камена или стаклене пасте. У горњем лежишту камен недостаје. Доње лежиште испуњено је каменом црвене боје (кварц ?), који придржава нарецкана ивица. Око читаве главе минђуше аплицирана је тордирана украсна жица, која попуњава и горњу површину главе.

Публиковано: Бојовић, „Римски накит“, кат. 124.

8. Минђуша, инв. бр. АА/3256, сл. 7
Златни лим; ливење, савијање, искуцавање, лемљење
Непознато налазиште, случајни налаз, откуп
Крај III – IV век
Висина: 24 mm; ширина: 1 mm; тежина: 1,22 и 1,42 g
Пар шупљих златних привезака у облику капи, са кружном лоптицом на крају. На горњем делу се налазе две каричице за качење на алку или главу минђуше. Алке су од правоугаоних плочица и залемљене су за висећи део. Јагоде, од којих је једна оштећена, састављене су од две половине спојене на бочним странама.
Публиковано: Бојовић, „Римски накит“, кат. 125.

БИБЛИОГРАФИЈА

Војовић, Драголјуб

„Singidunum, Bukovička ul. br. 88 – vila rustika“, *AP* 19 (1977): 156–157.

Бојовић, Драгољуб

„Римски накит“. У *Накити из збирки Музеја града Београда*, ур. Антић, Радмила. Београд: Музеј града Београда, 1981, 25–38.

Buljević, Zrinka, Sanja Ivčević, Jagoda Mardešić i Ema Višić-Ljubić

„Artes minores Salonae Christianae“. У *Salona christiana*, ур. Marin, Emilio. Split: Arheološki muzej, 1994, 243–246.

Vágó, Eszter and István Bóna

Die Gräberfelder von Intercisa I. Der spätromisch Südostfriedhof. Budapest: Akademiai Kiado, 1976.

Величковић, Миливоје и Јелена Ранков

Виминацијум, главни граг римске провинције Горње Мезије. Београд: Народни музеј, 1980.

Višić-Ljubić, Ema.

„Naušnice“. У *Longae Salonae I–II*, ур. Marin, Emilio. Split: Arheološki muzej, 2002, 219–226.

Girardi-Jurkić, Vesna i Kristina Džin

„Značaj rimskih nekropola u Istri“. У *Sjaj antičkih nekropola Istre*, ур. Mihovilić, Kristina. Pula: Arheološki muzej Istre, 2003, 47–97.

Demo, Željko

„Skupni nalaz novca i nakita 3. stoljeća iz Bušetine kraj Virovitice“. *Podravski zbornik* (1981): 214–226.

Deppert-Lippitz, Barbara

Goldschmuck der Römerzeit im Römische-Germanischen Zentralmuseums. Mainz: Römische-Germanisches Zentralmuseum, 1985.

Зотовић, Љубица

„Типолошка анализа минђуша од сребра из римских радионица Виминацијума“. У *Радионице и ковнице сребра*, ур. Поповић, Ивана и др. Београд: Народни музеј, 1995, 233–242.

Jovanović, Aleksandar

Nakit u rimskoj Dardaniji. Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 1978.

Кондић, Владимир

„Антички Ритопек“. *ГМГБ IV* (1957): 35–45.

Крунић, Славица

„Накит“. У *Музеј града Београда*. ур. Ковачевић, Бојан, Београд: Музеј града Београда, 2003, 49.

Крунић, Славица

„Типови златних минђуша у облику каричице из збирке Музеја града Београда“. *ГГБ* LIV (2007): 11–30.

Крунић, Славица

„Типови златних минђуша са украсном главом из збирке Музеја града Београда“. *ГГБ* LV–LVI (2008–2009): 69–87.

Marshall, William F. H.

Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities. London: British Museum, 1911.

Маријански-Манојловић, Мирјана

Римска некропола код Беике у Срему. Нови Сад: Музеј Војводине, 1987.

Miletić, Nada

Nakit u BiH od kasne antike do novijeg doba. Sarajevo: Zemaljski muzej, 1963.

Миловановић, Бебина

Налази наушница у римским провинцијама на територији Србије. Београд: Центар за нове технологије, Археолошки институт, 2007.

Naumann, Kassel F.

Antiker Schmuck. Kassel: Staatliche Museum, 1980.

Neva, Elena

Ancient jewellery of the Middle East: <http://www.kunstpedia.com/articles/329/3/Ancient—jewelry-of-Muddler-East/ Page 3.html>

Пешић, Јулијана

„Златни накит из римске некрополе у Малој Копашници“, *Лесковачки зборник XXXV* (1995): 25–37.

Поп-Лазих, Петар

„Из археолошке збирке Историјског музеја Србије“. *Зборник Историјског музеја Србије* 8–9 (1972): 141–148.

Pop-Lazić, Stefan

„Nekropole rimskog Singidunuma“. *Singidunum* 3 (2002): 7–100.

Поповић, Ивана

Римски накит у Народном музеју у Београду II. Златни накит. Београд: Народни музеј, 1996.

Поповић, Ивана

Касноантички и рановизантијски накит од злата у Народном музеју у Београду. Београд: Народни музеј, 2001.

Popović, Ivana and Miodrag Tomović

„Golden jewellery from the imperial mausoleum at Šarkamen (Eastern Serbia). *Antiquité Tardive* 6 (1998): 287–312.

Pottier, Edmond

„Inaures“. In *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, III, ed. Daremberg, Charles and Edmond Saglio. Paris: Librairie Hachette, 1900, 400–447.

Rottloff, Andrea

„Der Grabfund von der Blauen Kappe in Augsburg“. In *Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag*, ed. Dobiak, Claus and Klaus Leidorf. Espelkamp: Internationale Archäologie, 1995, 371–386.

Ruseva-Slokoska, Ljudmila

Roman jewellery, a collection of the National Archaeological Museum Sofia. London: National Archaeological Museum: 1991.

Спасић, Драгана

„Римске наушнице из Народног музеја у Пожаревцу“. *Viminacivm* 8–9 (1994): 73–86.

Срејовић, Драгослав, ур.

Римски царски њрагови и њалаије у Србији. Београд: Галерија САНУ, 1993.

Тодоровић, Јован, Владимир Кондић и Марија Бирташевић

„Археолошка налазишта у Београду и околини“. *ГМГБ* III (1956): 80–82.

Facsády, Annamária

„Aquincumi Fülbevalók“. *Budapest Régiségei* XL (2007): 51–65.

Фидановски, Слободан

„Сочаница“. У *Археолошко блаио Косова и Мејхохије: од неолиџа до раној средњеј века*, ур. Срејовић, Драгослав. Београд: Галерија САНУ и Музеј у Приштини, 1998, 267–278.

Higgins, Reynold A.

Greek and Roman Jewellery. London: British Museum, 1961.

Оригиналан научни рад

Предато: 12. 11. 2010.

Прихваћено: 30. 6. 2011.

GOLD EARRINGS WITH A DECORATIVE HEAD AND AN S-SHAPED HOOP FROM THE BELGRADE CITY MUSEUM

SUMMARY

The study deals with eleven gold earrings (*inaures*) or their parts, the majority of which has been acquired for the Belgrade City Museum through purchase. Three items (Cat. Nos. 1, 5 and 7) originate from Sigidunum, whereas an item was found in Ritopek at the site named Vodice (Cat. No. 2). A completely preserved earring (Cat. No. 6) was found in Salakovac and it probably originates from Viminacium. Another earring was unearthed in the village of Ušće near Obrenovac (Cat. No. 3). The origin of two items is not known (Cat. Nos. 4 and 8). The remaining earrings originate from Singidunum.

The presented earrings, eight of which have an S-shaped hoop, fall into four new types of Roman earrings. The previously published earrings were divided into eight types and several variants.

The first type dealt with in this study, i.e. Type IX taking into consideration the previously published items, is represented by a pair of earrings with a hoop bent in an S-shape. A semi-precious stone or paste drop are either fastened to the hoop or placed in a metal setting and fixed to its end. Our pair of earrings (Cat. No. 1) has a stone fixed using wire arms that hold it. A pair of rectangular plates, with ends decorated with granules, are set to form a cross and fastened to the lower end of the S-shaped hoop. This earring was discovered in the grave No. 13 in No. 47 Majke Jevrosime Street. Another item of this type, found in Ritopek, at the site named Vodice, has only one plate (Cat. No. 2; Fig. 2). The plate is mounted on the lower part of the S-shaped hoop and its ends are bent and adorned with a double groove. This earring once had a round, greenish stone, which is presently missing. In Upper Moesia, this type of earrings appeared already in the second century and persisted in use until the end of the third century; earrings of this type can also be found in graves dating from the third and fourth centuries, both throughout Upper Moesia and in the neighbouring provinces.

The earring found in the village of Ušće near Obrenovac (Cat. No. 3; Fig. 3) is representative of the next type (Type X). A decorative head was welded to one end of the S-shaped hoop, namely to the plates on the back. The plates are set to form a cross and fixed to the hoop of the earring at their crossing. They also play a role in holding the stone from the back side of the decorative head. The head itself is adorned with a perforated geometric ornament. A cylindrical green stone (an emerald) was set in a rectangular perforation in the centre. The stone is fastened to the decorative head with gold wire: the wire was reeved through two small holes on the head of the earring. The earrings of this shape are commonly dated to the third century AD.

Four earrings (Cat. Nos. 4–6; Figs. 4–6), two of which make a pair (Cat. No. 5), belong to Type XI. This type has been divided into three variants. Its characteristic feature is the S-shaped hoop. An S-shaped hoop with a plate welded to its end belongs to the first variant of this type. The plate has thinned ends and bears an elongated setting. Little holes in the setting could have played role in tying the described element to the welded plate. In that case, this element acted as a crossbar. The second variant has a decorative head in the form of an eight-petalled flower welded to the end of the S-shaped hoop. The earrings were found in a masonry grave in No. 88 Bukovička Street (Fig. 5). A decorative horizontal plate was welded to the lower part of the flower. Two pendants hanging on the loops welded to the back of the plate have been preserved. The earring purchased for the Belgrade City Museum, found in Salakovac (Cat. No. 6; Fig. 6) and probably originating from Viminacium, is representative of the third variant. This variant has a decorative head fixed to the end of the S-shaped hoop with the help of two crossed plates on the back. The other end of the mentioned hoop is bent to form a small loop. Our earring has a fixed pearl in the centre, whereas its head was done in openwork (*opus interrasile*) and adorned with triangles surmounted by peltas. Its rim is shaped as a series of petals. Three links for pendants hang from a horizontal plate below the decorative head. The band is supported by two vertical plates. The hanging elements have a small round setting with a red stone (ruby) at their half length. All variants of this type of earrings appeared in the early second century, remained in use throughout the third century and could be found even in the first half of the fourth century AD.

A pair of gold earrings found in Belgrade (precise data concerning the finding site are not available) is an exquisite item. This form of earring has not been found in the territory of Upper Moesia before and, for that reason, we classified it as Type XII (Cat. No. 7; Fig. 7). The head of the earring is tear-shaped and has moulded edges and a round ending. It is adorned with two beds for semi-precious stones. The lower bed also has a zigzag fitting meant to hold the stone – in this case, a red quartz stone. Around the head runs a decorative twisted cord, applied as an additional adornment. The earring with the preserved decorative head is comparable to Hellenistic earrings from the first to second century BC. However, it does not have the hanging figural element and shows features common to early finds that can be dated to the first to second century AD.

Two hanging elements, decorative heads whose finding site is not known, remain typologically unidentified (Cat. No. 8; Fig. 8). They are hollow cast tear- or drop-shaped elements with a round protrusion on the bottom. The pendants probably originate from the Eastern Mediterranean, where the Hellenistic tradition was repeatedly revived. Earrings with similar pear-shaped pendants of smooth surfaces are dated to the second to third and third to fourth centuries, but also to the early fifth century AD.